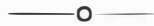

UN GIUVAER DOMNESC PIERDUT

ȘTIRI ȘI DOCUMENTE CU PRIVIRE LA MAREA CRUCE DE AUR A LUI
ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

Colonii sași ardeleni au meritul incontestabil de a fi contribuit, pe vremuri, la răspândirea culturii și civilizației apusene în țările noastre.

Activitatea lor culturală începe a se manifesta mai intensiv cu deosebire după Reformațiune, care îi pusese în legătură mai strânsă cu patria lor de baștină. Roadele muncii lor stăruitoare le găsim, de aci încolo, reprezentate mai ales pe terenul industrial, în manufacturi, între cari mai de însemnătate sunt cele din metale prețioase.

Nivelul artistic atins de aurarii și argintarii sași culminează în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în unele opere de mare valoare.

Această industrie de artă, transplantată din țările germane în Ardeal, a înflorit, sprijinită și ocrotită fiind cu deosebire de Domnii, mânăstirile și boierii țărilor române, cari pe de o parte au știut să aprecieze pe acele vremuri valoarea artistică a produselor, având finul simț pentru a o înțelege, iar pe de altă parte au dispus de mijloace materiale suficiente pentru a putea satisface și cerințele luxului.

Regretabil că vitregia timpurilor a distrus o parte mare din operele acestea, din care cauză nu vom mai putea pătrunde, cu temeinicie, în acest ram al artelor, răspândite prin țările noastre. Restul ce ni s'a mai conservat ne dă, e drept, deslușiri prețioase, dar numărul obiectelor ce-l constituie este improporțional de disparent față de produsele activității rodnice a peste o mie de ateliere în

cari lucrau aurarii și argintarii sași pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Pe timpul acesta, și anume la anul 1561, s'a făcut și cea mai de valoare comandă la maiștrii aurari din Sibiiu de către Alexandru-Vodă Lăpușneanu, Domnul Moldovei, care dădu materialul brut trebuincios, constând din aur și din pietre nestimate, spre a i se face o cruce dublă, pe care să o poarte atârnată de gât. Crucea aceasta, după ce s'a terminat, s'a evaluat la suma de optzeci mii florini. Având în vedere prețul mare al aurului în raport cu prețul de doi florini al unei vaci pe timpurile acele, vom înțelege enorma valoare a acestui giuvaer, care a stârnit admirația lumii, precum vom vedea din cele următoare.

* * *

În credința că istoricul acestei cruci va interesa lume mai multă, dau în cele ce urmează, fără comentariu, studiul scriitorului sas ardelean, J. Seifert, publicat cu privire la acest important obiect de artă¹⁾, lăsând la buna chibzuială a cetitorilor aprecierea raporturilor sociale, asupra cărora acest studiu aruncă o neașteptată rază de lumină:

«Matei Miles ne spune în Cronica sa numită *Siebenbürgischer Würgengel*, la pag. 223, următoarele :

¹⁾ «Transilvania», *Wochenschrift für siebenbürgische Landeskunde, Literatur und Landeskultur*, Hermannstadt, 1862: «Das goldene Kreuz Johann Sigismund Zapolya-s», p. 41 sq.

«Zu Anfangs trug der Fürst selbst in eigener Person den Ständen dieses für: Erstlich beklagt er sich hefftig der viller und übergrosser Unkosten, so Er beyde im hinauss nach Oppeln, beyde im herein-ziehen hette müssen erhauften, und schuldig wäre; Derowegen begehre Er Hülff und etwa Beystewr vom Lande zu erhalten: Darauf wanthje ein jede Nation ihr grosses Armuth für, und die villfältige auss stewren, so sie in disen villerley Kriegs Rüst und Schickungen herten müssen machen zu den unglückligen Heer fahrten des Vatterlandes; Darauf entdeckte Sigismundus letzlig sein verborgenes Gemüth, wohin er geziehet und zeiget an: Es sey nehmlig bey den Möghafften H. Sachsen solche Ihnen unnothwendige Kleynody vorhanden, welcher Preiss villeicht so vill würde machen, dass er seine Schulden damit mögte entrichten. Dieselbe Kleynody aber war ein verdoppeltes Kreutz, sehr köstlig von klahrem Golde, und villem Edelgestein aussgeziehet so über fl. 80.000 wurde geschetzet; Und war von Isabella und Johanne II in Hermanstadt den Sachsen dahin gegeben, und zu sonderligem Dankmah! zu Gott, wege Ihrer viller Angst, und aussgestandenen Unglücks in ihrem Elend und Wallfahrt verehret worden: Dasselbe wurd damhls öffentlig dargebracht, und in der Mediascher Kirchen für den Altar niedergelegt von H. Alberto Hueth (so in allen Sachen Sigismundo willfährtiger, als genug war) daher hats Sigismundus empfangen».

Kinder de Friedenberg ne raportează în scrierea sa inedită «De comitibus», tot despre aceeaș întâmplare, astfel: «Item inconstanti Sigismundo Bathory crucem auream 80,000 fl. quam Isabella Deo et Ecclesiae Cibiniensi dedicaverat liberalitate plusquam libera tradidit (nempe Hutherus)». Și adaogă: «Sic et ipsae lucidae faces obscura caligine non carent».

Nu puteam crede, din capul locului, toată povestea aceasta, căci timp îndelungat nu am dat peste nici un indiciu ce m'ar fi putut întări în îndoelile mele sau desluși. Cu deosebire nu puteam crede că Isabella să fi dăruit chiar bisericii Sibiiului acea cruce, căci ea nu simpatiza cu Sașii, cari erau aderenți intimi ai lui Ferdinand. Și tot atât de curios

mi-a părut faptul ca să se fi făcut un cadou atât de prețios, fără nici o ezitare, din partea principelui Sigismund Bathory.

În fine am găsit în istoria lui Lupu Bethlen date mai lămurite despre crucea aceasta, cari însă mă făcură mai curios a cunoaște proveniența ei. Bethlen zice, la a. 1566, în ediția folio, la pag. 248—în care descrie vizita ce a făcut Sigismund Sultanului în apropierea Belgradului — următoarele:

«Sigismundus — de collo appendit torquem auream eximii operis, margaritis et gemmis adornatum, de quo pendeat crux aurea novem Adamantibus et quatuor Carbunculis ad angulos dictae crucis dispositis (qui non erant quidem ex arte politi, sed rudi tantum opera insiti, pulchritudine tamen a natura data, et pretio eximio, in admirationem sui, omnes rapiebant) (de qua inferius fusius), quae ex gaza Sigismundi olim Romanorum Caesaris simul et Pannoniae Regis ad illum devenerat». Apoi zice, la anul 1571, pag. 280, vorbind despre testamentul lui Sigismund: «in rationem denique Transsylvanae assignavit, crucem illam auream quam dum Solymannum salutasset de collo gestabat; eam ex Sigismundi Caesaris et Regis Hungariae gaza, ad Regem Matthiam devolutam (prout superius meminimus) Joannes Corvinus, Matthiae filius, Dominico Albensis Basilicae Anthistiti (qui sacra divi Matthiae Regis manibus peregerat) donaverat, inde in potestatem Regum Hungariae, qui per seriem succedebant redacta, successu temporis ad Ludovicum Grittium Thesaurarium Joannis I. Regis Hungariae, illo autem ad civitatem Medgyes trucidato, iterum ad Ioannem Regem, et per consequens ad filium ejus, nunc eam legantem, uti haeredem devenerat; quae quidem crux post mortem illius, Cibinii ad manus Senatus urbis deposita eoque ibidem conservabatur, donec tandem Sigismundo Bathoreo Principi Transsylvanae, ordines regni, eam contulerint; de quo inferius».

Iar la anul 1599, pag. 681, ne spune: «cruce illam auream a Johanne Sigismundo Electo Rege, Reipublicae Transsylvanae testamento legatam, et a tempore mortis illius, Cibinii conservatam, Sigismundo Principi in summa quadraginta millium aureorum conferunt».

* * *

Cu toate că nu puteam lua în serios proveniența crucei dela împăratul Sigismund, dela care ar fi trecut ca moștenire la regele Matei, căci aceasta ar avea de premisă fabula despre originea lui Ioan Corvin din împăratul Sigismund, totuș această presupunere ne îndrumă la o urmă nouă, la arhivul Sibiului, căci acolo s'a predat crucea «ad depositum» și acolo presupuneam că trebuie să fie acte cu privire la ea.

Din norocire am găsit în tomul II al «Transilvaniei», la pag. 127, în disertația apărută acolo despre Huet, scrisă de feritul și meritosul Schjaaser, confirmarea datelor lui Bethlen și—ce este mai de însemnătate— numărul documentelor din arhiva Sibiului.

Având deci un punct de plecare sigur, am început cercetările și munca mea a fost urmată de succes, căci am aflat 5 documente, cari ne dau deslușire deplină cu privire la proveniența și peripețiile crucei în cestiune. Aceste documente sunt următoarele ¹⁾:

I.

Sibiu, 4 Iunie 1571.

Nos Simon Miles, magister civium, Augustinus Hedwigh, iudex regius, Georgius Csukas (Csukás, Hecht), iudex sedis, ceterique iurati cives ac seniores civitatis Cibiniensis, per praesentes fatemur et recognoscimus, quod crucem illam auream novem preciosos lapillos adamantes, item quatuor rubinos in se continentem, et totaliter una cum lapillis et auro marcas duas et piseta tria ponderantem, quam Serenissimus Princeps et Dominus Dominus Johannes Secundus Elect. olim Hungariae Rex etc., Dominus noster clementissimus (felicissimae recordationis), in sua testamentaria dispositione regnicolis trium nationum regni Transilvaniae et dominis nobilibus Hungariae, ad hoc regnum Transilvaniae adhuc pertinentibus, testamentaliter legavit, quamque domini regnicolae trium nationum et Hungari in congrega-

¹⁾ Trei din ele sunt tipărite de d. N. Iorga în colecția Hurmuzaki, vol. XV-1, și anume: întâiul din 24 Ianuarie 1562 (No. MLX, pag. 574), al doilea din 28 Ianuarie 1562 (No. MLXI, pag. 574) și al treilea din 3 Martie 1562 (No. CLXIII, pag. 575).—Ultimele două, ne cuprinse în colecția Hurmuzaki, le retipărim aci.

A. L.

tione Albae Juliae hoc anno circiter 25 diem May proxime preteritam celebrata, communi consensu et paribus suffragiis, ad fideles manus nostras sub sigillis egregiorum ac nobilium dominorum Nicolai Orban et Stephani Kemen, comitis comitatus Kikeleo, deposuerunt, ea cautione ut crucem istam fideliter, absque omni variatione et alteratione, apud nos asservare, neque eam ulli hominum, sine consensu et concordia deliberatione regnicolarum trium nationum et dominorum Hungarorum nobilium, huic regno Transilvaniae adhaerentium, extradare debeamus. Die datarum praesentium ad fideles manus nostras recepimus et sancte promittimus, quod nos juxta juramentum, quod praestitimus, crucem istam asservare et salva hac civitate, et fortunis nostris, eam sine alteratione omni sub salvaque custodia habere, neque eandem crucem ulli principi vel ulli nationi sine consensu et decreto dominorum nobilium trium nationum Transilvaniae et adhaerentis Hungariae: et non restituti prius praesentibus litteris nostris extradare volumus. In quorum omnium praemissorum fidei et testimonium, praesentes litteras nostras assecutorias sub appresso autentico civitatis istius sigillo communitatis, per praefatos egregios dominos Nicolaum Orban et Stephanum Kemen, reliquis dominis et fratribus nostris regnicolis Transilvaniae, et adhaerentis adhuc Hungariae, benevole duximus concendendum. Datum Cibinii 4 die Junii anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo primo.

II.

Mediaș, 29 Martie 1599

Nos universi domini proceres nobiles caeterique status et ordines trium nationum Transsilvanenses, memoriae commendamus per praesentes, quod nobis feria secunda proxima post dominicam Judica noviter elapsam, in generali congregatione nostra in civitate Megyes ad dominicam Laetare proxime praeteritam in eadem civitate ex edicto Serenissimi Principis et Domini Sigismundi, Dei gratia Transsilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpinae ac sacri Romani Imperii Principis, partium Regni Hungariae Domini et Comitum Siculorum ac Domini nostri clementissimi celebrata insimul constituti, eadem sua Serenitas in proposil

tione sua coram nobis per certos dominos consiliarios suos in scriptis exhibita, significare curavit in hunc modum : Quod cum sua Serenitas ad necessitatem hujus Regni in proxima expeditione contra Turcas et Tartaros hostes fidei nostrae suscepta, florenos quadraginta quinque millia in auro ex propriis aureis exponere et erogare coactus fuerit, postularet itaque eam summam aureorum per nos eidem refundi. Nos itaque habito superinde mutuo tractatu, rebusque sicut proponebatur existentibus, postulationi eiusdem suae Serenitatis satisfaciendum esse censuimus atque statuimus. Verum considerantes miseram plebem ob varias exactiones jumentorumque interitum sumptibus et rebus exhaustam ad extremam paupertatem devenisse et sic praemissam summam suae Serenitati, non essemus pares solvendi. Ob hoc, crucem illam auream margaritis gemmis et lapidibus praeciosis ornatam, quae alias apud manus prudentum et circumspectorum judicis regii magistri civium caeterumque juratorum consulum civitatis Cibiniensis tutioris conservationis gratia in eadem civitatem Cibinienesi per nos regnicolas reposita habebatur, ad humillimae supplicationis nostrae instantiam a sua Serenitate pro omnimodo satisfactione acceptare eidem suae Serenitati deputavimus. Qua quidem cruce per eosdem judicem regium et magistrum civium et se-

natores Cibinienses ex commissione nostra, huc ad praedictam civitatem Megyes allata atque adducta, nobisque in (frequenti) regnicolari conventu nostro in ecclesia parochiali in eadem civitate fundata personaliter existentes manibus nostris assignata atque restituta. Super hujus modi restitutione et assignatione dictae crucis aureae praefatos judicem regium et magistrum civium, caeterosque cives et senatores Cibinienses quietos expeditos et modis omnibus absolutos commissimus atque reddidimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in generali congregatione nostra in eadem civitate Megyes feria secunda proxima post ipsam dominicam Judica supra-notata (=29 Martie) anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Gaspar Kornis m. p., Senney Pongracz m. p., Cristoforus Kereszturi m. p., Georgius Rameczki m. p., Baltazar Bornemizza de Kapolna m. p., Toldi Istvan m. p., Gabriel Banffi Losonczi m. p., Benedictus Mindszenti m. p., Stephanus Bodoni m. p., Ladislaus Thorockai m. p., Gabriel Haller m. p., Joannes Szentpáli m. p., Nicolaus Vitéz m. p., Nicolaus Franciscus Teke m. p., Kornis Farkas m. p., Koloszvári Farkas, Daniel Megyesi királybírô—magister civium Segesvár, Valentinus Herschel judex Coronensis vice judex Bistriciensis.

I. MARTIAN.